

VIRTUAL MULOQOT ZAMONAVIY MULOQOT SHAKLI SIFATIDA

Nizomova Zarifa Kamoliddin qizi,

Namangan davlat universitet filologiya fakulteti I kurs mustaqil izlanuvchisi

e-mail:zarifanizomova801@gmail.com

ANNOTATSIYA

Dunyo tilshunosligida, xususan, o'zbek tilshunosligida ham nutqiy muloqotning noverbal vositalari (ovozdagi turli holatlar, ishoralar, mimika va gavda harakatlari) tadqiqi tilning turli aspektlarida amalga oshirilgan. Zamonaviy hayot realiyalari shuni ko'rsatmoqdaki, hozirgi dunyoning barcha jamiyatida muloqot o'ta erkin, kutilmagan hamda til qoidalaridan yiroqligi bilan xarakterlanadi. Bunda noverbal vositalarning o'rni har qachongidan ortgan va ular o'z zimmalariga katta pragmatik yukni ola boshladi. Ayniqsa, ularning virtual muloqotda noverbal vositalar tadqiqotchilar e'tiboridan chetda qolmoqda.

Mazkur maqolada paralingvistik vositalar haqida qisqacha ma'lumot berilgan, hamda ularning o'rganilish darajasi va ahamiyati ochib berilgan. Murojaatda noverbal shakllari ham keng tahlil qilingan. Shuningdek, lingvistik va nolingvistik aloqalar, ular o'rtasidagi o'zaro ta'sir va qarama-qarshiliklar, ma'lum ta'sirni yaratish imkoniyatlari muhokama qilinadi. Muloqot jarayonida noverbal vositalarning xususiyatlar masalasi ham yoritilgan. Bundan tashqari, o'zbeklarda aloqa-aralashuv jarayonida qadimdan tarkib topgan va ishlatib kelinayotgan muomala shakllari ham berilgan.

Kalit so'zlar: virtual muloqot, noverbal vositalar, noverbal shakl, lingvistik va nolingvistik aloqa, jestlar, kinestetika, imo-ishora, mimika, takesikalar.

Аннотация

В мировой лингвистике, в частности, в узбекской лингвистике, изучение невербальных средств речевого общения (различных состояний голоса, жестов, мимики и движений тела) осуществлялось в различных аспектах языка. Реалии современной жизни свидетельствуют о том, что во всем обществе современного мира общение характеризуется крайней

свободой, непредсказуемостью и далекостью от языковых правил. Роль невербальных инструментов в этом возросла, чем когда-либо прежде, и они начали брать на себя большую прагматическую нагрузку. Особенно их невербальные инструменты в виртуальном общении остаются незамеченными исследователями. В процессе общения также освещается вопрос о свойствах невербальных средств. Кроме того, в процессе общения-вмешательства у узбеков давались формы обращения, которые издавна складывались и использовались.

Ключевые слова: виртуальное общение, невербальные средства, невербальная форма, лингвистическое и нелингвистическое общение, жесты, кинестетика, жесты, мимика, такесики

ABSTRACT

In World linguistics, in particular in Uzbek linguistics, the study of nonverbal means of speech communication (various states in the voice, gestures, facial expressions and posture movements) was carried out in different aspects of the language. The realities of modern life show that in all societies of the current world, communication is characterized by being extremely free, unexpected and far from the rules of language. In this, the role of nonverbal tools has grown more than ever, and they began to take on a huge pragmatic load. In particular, in their virtual communication, nonverbal tools remain unnoticed by researchers. Mzakur's paper provides a brief overview of paralinguistic tools, and reveals the degree and significance of their study. The appeal also extensively analyzed nonverbal forms. Also discussed are linguistic and non-linguistic relations, interaction and contradictions between them, the possibility of creating a certain establishment. In the process of communication, the issue of properties of nonverbal means is also covered. In addition, forms of treatment have also been given in Uzbeks, which have long been composed and used in the process of communication and intervention.

Key words: virtual communication, nonverbal means, nonverbal form, linguistic and non-linguistic communication, gestures, kinesthetic, mimicry, lakesics.

Kirish

Til kishilar o'rtasida eng muhim aloqa vositasi sifatida ijtimoiy mohiyat kasb etadi. U boshqa ijtimoiy hodisalar bilan ham uzviy aloqador. Shu bois ham til xalqning dunyoqarashi, o'tmishi, madaniyati, ruhiyati kabi masalalarni o'rganuvchi falsafa, tarix, etnografiya, sotsiologiya, psixologiya, etika kabi bir qator fanlar bilan bog'liq. Bu bog'liqlik natijasida tilshunoslikda bir qator oraliq yo'nalishlar – mentalingvistika, etnolingvistika, sotsiolingvistika, psixolingvistika, paralingvistika kabi yangi fan sohalari vujudga keldi. Bugungi kunda o'zbek tilshunosligida bu yo'nalishlar bo'yicha talaygina tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda.

Til vositalariga funksional tomondan yondashish tamoyili tabiiy ravishda nutq vositalarining qamrov kengaytirishni talab qiladi. Aloqa jarayonida ekstralingvistik vositalarga nisbatan paralingvistik vositalar, ayniqsa, keng qo'llanadi. So'zlovchining o'g'zaki nutqi bilan birgalikda qo'llanib, tinglovchilar bilan bevosita aloqa qilishda nutq mazmunini to'ldiradigan, uning jozibadorligi, ta'sirchanligini oshiradigan imo-ishoralarning o'zaro aloqadorligini va farqlarini tadqiq qilish maqsadida til va nutqni sistemali o'rganish lozim bo'lmoqda.

Adabiyotlar tahlili

Dunyo tilshunosligida paralingvistik vositalar turli aspektlarda G.V.Kolshanskiy, I.N.Gorelov, G.Ye.Kreydlin, R.K.Potapova, V.V.Potapov, A.Piz, B.Piz, V.A.Pronnikov, I.D.Ladanov, C.Stepanov, S.A.Garkaves, I.Kuznesov, J.Messinjer, L.I.Dmitriyeva, L.N.Kloko, V.V.Pavlova, T.N.Pirkina, I.A.Ax'yamova, G.V.Barishnikova, M.L.Butovskaya kabi olimlar[1]ning tadqiqotlarida yoritildi.

Paralingvistik vositalarning mazmuniy va stilistik tadqiqiga bag'ishlangan

ishlardan o'zbek tilshunosligida A.Nurmonov, M.Saidxonov, S.Mo'minov, Sh.Iskandarova, A.Aripova, Z.Akbarova, Q.Rasulov, A.Haydarov, G.Toirova, Q.Kaxarov, X.Ismoilovlar[2]ning tadqiqotlarini ko'rsatish mumkin. A.Nurmonovning "O'zbek tilining paralingvistik vositalari" nomli risolasi o'zbek tilshunosligida paralingvistik vositalarni o'rganishga qaratilgan dastlabki tadqiqot hisoblanadi. Shuningdek, M.Saidxonovning "Noverbal vositalar va o'zbek tilida ularning ifodalanishi" nomli nomzodlik ishi o'zbek paralingvistik vositalari tadqiq etilgan birinchi monografik ishdir. Shuningdek, S.Mo'minov "O'zbek muloqotining jins xususiyatlari" nomli maqolasida o'zbek nutqiy muloqotining erkaklar va ayollarga xos jihatlariga to'xtalib, ular nutqida qo'llanilmaydigan noverbal vositalar xususidagi fikrlarini bayon qilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada nutqiy muloqotda paralingvistik vositalarning o'zni masalasini ochib berishga, paralingvistik vositalarning madaniyatlararo xoslanishini tahlil etish hamda virtual muloqotda noverbal vositalarning madaniy me'yorlarni aniqlashga alohida ahamiyat beriladi.

Tahlillar va natijalar

Bugungi rivojlanib borayotgan zamonda, inson hayotida texnologiyalar o'z o'rnini egallab bormoqda. Bunga misol qilib, virtual muloqotni olishimiz mumkin. 2000-yillarning boshlaridan boshlab virtual olamning yuksalishi, umuman olganda og'zaki bo'lmagan muloqotga ilmiy e'tiborning ortishiga olib keldi. Natijada ushbu sohani tahlil qilish hamda ularni an'anaga muvofiq tatbiq qilish olimlar tomonidan muhim vazifaga aylanmoqda. Virtual muloqot insonga o'xshash jismoniy ko'rinishga ega bo'lgan suhbat jarayonidir. Og'zaki va og'zaki bo'lmagan xatti-harakatlarda: nutq, qarash yoki imo-ishoralar bilan o'zaro ta'sir qilish qobiliyatlaridir. Onlayn ijtimoiy bo'shliqlar yanada tabiiy mujassamlashgan o'zaro ta'sirga qarab o'sib borar ekan, bu bo'shliqlarda og'zaki bo'lmagan muloqotni qanday qilib yanada nozik usullarda qo'llab-quvvatlash mumkinligini o'rganish hamda ularni ma'lum vazifalarga ajratish va ijtimoiy o'zaro ta'sirning yangi oqibatlarini kiritish muhimdir.

Virtual aloqa – bu kompyuter vositachiligidagi xususiyatga ega bo‘lgan va telekommunikatsiya tizimlari yordamida amalga oshiriladigan aloqa turi. Virtual muloqot suhbatdosh sifatida tirik odam ishtirokisiz muloqotni nazarda tutadi, lekin uning nomidan ma'lum belgilar, raqamlar va hatto tasvirlar shaklida taqdim etiladi. Axborot jamiyatida virtual muloqot muhim axborot oqimlari va uning asosiy faoliyati amalga oshiriladigan shaxsning afzal ko‘rgan muhiti bilan ishlaydigan shaxsning tili va tafakkurini shakllantirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi[6].

Internet nafaqat ma'lumot manbai, balki aloqa vositasi bo‘lib, odamlar hayotiga mustahkam kirdi. Ko‘pchilik uchun kompyuter nafaqat texnologiya turi, balki suhbatdoshdir. Kompyuter aloqasi real muloqotga nisbatan bir qator xususiyatlarga ega. Ushbu xususiyatlar uchun biznes jarayonlarini boshqa-muloqot imkoniyatlari va chegaralarini kengaytirish mumkin;

- aloqa jarayonida ikkala sherik ham ma'lumotni uzatishning turli usullaridan foydalangan holda odatiy yashash maydonida bo‘ladi;

- virtual muloqot asosan yozma shaklda (chat, elektron pochta) amalga oshiriladi, bu esa yozish ko‘nikma va malakalarini oshirish imkonini beradi;

- til bilimini oshirishdan tashqari, muloqot ishtirokchilari sherikning shaxsiyati haqida uning atrofidagi dunyoga bo‘lgan qarashlari haqida ma'lumot olishadi;

- bilimlarni oshirishda, tibbiy maslahat va boshqa masalalarda ma'lumotga ega bo‘lishadi;

- virtual muloqot og‘zaki xabar yoki elektron pochta ko‘rinishida amalga oshiriladi;

- xabar almashish sizga yozma matnni tushunish qobiliyatini yaxshilashga imkon beradi, agar kerak bo‘lsa, o‘rganilayotgan tilning ona tilida so‘zlashuvchining tushuntirishlari bilan birga keladi.

Virtual muloqot o‘zining maxsus masalalari hal etiladigan ma'lum davrlarga ega. Eng mas’uliyatli davr tayyorgarlik davri – muloqotni rejalashtirish, o‘zi uchun muloqot natijalariga qaratilgan mayllarni aniqlab olish zarur. Muloqotning birinchi bosqichi – aloqaga kirishish. Bunda vaziyatga moslashish, sherikning holati,

kayfiyatini his etish, o'zi kirishib ketib, boshqasiga ham yo'nalishini belgilab olishga imkon yaratish muhimdir. Bu davr ruhiy aloqa o'rnatilishi bilan yakunlanadi. So'ngra qandaydir muammo, tomonlarning vazifasi va mavzuni ishlab chiqishda diqqatni jamlash davri boshlanadi. Keyingi bosqich – motivatsion zondaj. Uning maqsadi – suhbatdoshning motivlari va qiziqishlarini anglash. So'ngra diqqatni mustahkamlash bosqichi boshlanadi, keyin esa fikrlarda nizolilar bo'lsa, asoslash va ishontirish bosqichi keladi. Va nihoyat, natijalarni qayd etish bosqichi boshlanadi. Agar mavzular ko'rib chiqilgan bo'lsa yoki sherik notinchlik alomatlarini namoyon qilgan taqdirda muloqotni yakunlash zarur. Muloqotni doimo davom ettirish istiqboli bilan yakunlash kerak. Eng oxirgi daqiqalar, yakuniy so'zlar, o'ta muhimdir, ba'zida ular ko'p vaqt davom etgan suhbat natijasini butunlay o'zgartirib yuborishi mumkin.

Virtual muloqot davomida elektron xatlarni muntazam ravishda almashish sizning yozish ko'nikmalingizni oshirish, so'z boyligingizni boyitish, ijtimoiy-madaniy kompetensiya va dunyoqarashni kengaytirish, internet ko'nikmalingizni oshirish imkonini beradi.

Virtual aloqa axboroti jamiyatining yangi tilini tashkil etuvchi yangi ishora tizimlarini o'z ichiga oladi. Yangi ishora tizimi tarmoqdagi aloqa vositasi sifatida ishlaydi va biznesni boshqarish tizimi axborot oqimlarini ham boshqaradi. Ko'proq odamlar zamonaviy texnologiyalar yordamiga murojaat qilishadi va SMS orqali do'stlari bilan muloqot qilishadi.

Individning virtual "men"i nutq orqali amalga oshiriladi va mavjud bo'lib, u quyidagi xususiyatlarga ega: oddiy nutqdan farqli ravishda vaziyatli, to'liq bo'lmagan; bir nechta odamlar bilan muloqot qilish qobiliyati. Bir vaqtning o'zida bir nechta internet foydalanuvchilari bilan muloqot qilish, shaxs o'zini muvaffaqiyatli his qilishi mumkin, ammo kelajakda bu muloqotda salbiy ro'l o'ynashi mumkin[7].

Virtual aloqa va real muloqot ular o'rtasida sezilarli farqga ega. Virtual muloqotda internet foydalanuvchilari suhbatdoshning aql-zakovati, hazil-

mutoyiba, suhbatni o'tkazish qobiliyatiga e'tibor berishadi, tasvirlarni o'zlariga yoqadigan "tugatish" va ularga mavjud bo'lmagan narsalarni berishadi.

Virtual tanishuvning asosiy muammosi shundaki, odamlar internetda qanchalik uzoqroq muloqot qilsalar, tasvirlardagi kelishmovchiliklar shunchalik ko'p bo'ladi. O'z-o'zini aniqlash va identifikatsiya qilish muammosi. Haqiqiy hayotda har birimiz tashqi ko'rinishga, muloqotga, xulq-atvoriga ta'sir qiladigan ma'lum bir ro'l o'ynaydi. Virtual muloqotda tashqi ko'rinish omili muhim emas, chunki siz o'zingiz haqingizda istalgan ma'lumotni yozishingiz mumkin. Onlayn dunyoda yosh, jins, jinsiy orientatsiya, ijtimoiy maqom biz tomonimizdan tanlanadi. Hozirgi vaqtda virtual muloqotning jadallashgan vaqti, yigit va qizlarning suhbat jarayonlari. Bu jarayonda ular haqiqiy hayotga nisbatan o'z xulqlaridan kelib chiqqan holda, erkin muloqot qilishadi. Masalan, 15 yoshli yigit o'zi haqida 25 yoshli qiz ekanligini yozishi mumkin. Hech kim nomuvofiqlikdan shubhalanmaydigan tarzda muloqot qilishga urinib, bunday yigit o'z jinsi va yoshiga xos xususiyatni rivojlantirish o'rniga, beixtiyor o'z-o'zidan yetarli bo'lmagan ko'nikmalarni rivojlantiradi. Natijada, u haqiqiy dunyoda muvaffaqiyat qozonishi dargumon. Bundan tashqari, virtual muloqot bilan, ko'p hollarda siz kim bilan muloqot qilayotganingizni bilmay qolasiz va shu bilan real munosabatlarni o'rnatishni qiyinlashtirasiz. Haqiqiy dunyoda bo'ysunuvchi va boshliq, o'qituvchi va talaba, ota-onalar va bolalar o'rtasidagi aloqa modeli mavjud. Virtual dunyoda bu chiziq o'chiriladi, yo'qoladi. Agar kelajakda internet foydalanuvchilari hayotda tanishishni davom ettirishni rejalashtirsalar, psixologlar virtual muloqotni kechiktirmaslikni va uni imkon qadar tezroq realga tarjima qilishni maslahat berishadi. Biroq, bu umidsizliklar, aldangan umidlar va g'oyalarning haqiqiy tasvirlar bilan mos kelmasligini kafolatlamaydi.

Virtual aloqaning afzalliklari. Insoniyat tarixi davomida mavjud bo'lgan haqiqiy aloqaga kompyuter aloqasi qo'shildi, u o'zining rivojlanishining boshida dastlab mehnat maqsadlarida foydalanilgan, keyin esa inson hayotining barcha sohalarida va asosan yoshlar hayotida ildiz otgan. Uning turlari bo'yicha tarmoq

aloqasi ham chuqur, ham yuzaki aloqalarni o'z ichiga olishi mumkin, masalan, muloqot shunchaki do'stona yoki ochiqchasiga samimiy bo'lishi mumkin.

Virtual suhbatdosh bilan muloqot yillar davomida davom etishi va inson uchun muhim hayotiy ma'no bo'lishi mumkin. Ko'proq odamlar zamonaviy texnologiyalar yordamiga murojaat qilishadi va xabarlar orqali do'stlari bilan muloqot qilishadi. Internetdagi virtual muloqot kamtarona, uyatchan, yolg'iz va jismoniy nogironlarga yordam beradi. Ko'pincha, birinchi sevgi e'tiroflari virtual muloqot orqali internetda sodir bo'ladi. Internet odamga komplekslar va qo'rquvlarni yashirishga imkon beradi, eng yaxshi nurda namoyon bo'lish, shuningdek, o'zini uzoqdan ma'lum bir yo'l bilan ta'minlash, shuning uchun bunday muloqot jonli muloqotdan farqli o'laroq, osonroq va sodda bo'ladi.

Xulosa

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, turli millatlar va xalqlar o'rtasidagi og'zaki bo'lmagan muloqotdagi farqlarni bilmaslik, siz buni xohlamasdan, muammoga duch kelishingiz, suhbatdoshni xafa qilishingiz mumkin. Boshqa mamlakatlardagi shaxslar bilan virtual muloqotda uchrashganda, bunday holatlarning oldini olish uchun biz ularga xos bo'lgan muloqotning og'zaki bo'lmagan tomonini oldindan bilib olishimiz kerak.

Imo-ishora tili fikr ifodalash va fikrning rivojlanishi uchun shunchalik kambag'aliki, kar-soqovlar faqat yo maxsus alifbo yordamida tovush tilini o'rgangandagina, yoki normal gapiruvchi odamning lab harakatiga qarab gapirishni va tushunishni o'rgangan taqdirdagina o'zining kamolotiga erishadi. Shunda ham kar-soqovlar o'zining taraqqiyotida normal odamdan birmuncha ortda qoladi. Bu jihatdan T.M.Nikolaevaning: "Amerika hindulari tilida va benedikten ordenli tilida imo-ishoralar har qanday yoki deyarli har qanday informatsiyani ifodalay oladi",[4] – degan mulohazasi sal mubolag'aliroq ko'rinadi[5].

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, insonlar virtual olamda "yashashni" davom ettira boshlasalar, bunday "yashash" o'sib boradigan bo'lsa jamiyatda urf-odatlariga amal qilish pasayadi, odamlar orasida mehr-oqibat kamayishi bundan tashqari atro-muhitga bo'lgan qiziqish susayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES):

1. Qarang: Колшанский Г.В. Паралингвистика. – Москва: Наука, 1974.; Горелов И.Н. Невербальные компоненты коммуникации. – Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 112 с.; Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык. – Москва: Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.; Крейдлин Г.Е. Мужчины и женщины в невербальной коммуникации. – Москва: Языки славянской культуры, 2005. – 224 с.;
2. Qarang: Нурмонов А. Инкорнинг паралингвистик воситалар билан ифодаланиши // Ўзбек тили ва адабиёти, 1979. – № 1.; Нурмонов А. Ўзбек тилининг паралингвистик воситалари. – Андижон, 1980. – 24 б.; Саидхонов М. Новербал воситалар ва ўзбек тилида уларнинг ифодаланиши: Филол. фан. номз. ... дисс. – Тошкент, 1993.; Нурмонов А., Саидхонов М. Паралингвистические средства выражения утверждения и отрицания // Советская тюркология. 1986, № 5. – Б. 61 – 69.; Саидхонов М. Ишора феъллари семантикаси // Ўзбек тили ва адабиёти. 1998, 1 – сон. – Б. 38 – 41.; Саидхонов М. Алоқа – аралашув ва имо – ишоралар. – Тошкент: Фан, 2008. – 83 б.; Искадарова Ш. Ўзбек нутқ одатининг мулоқот шакллари: Филол. фан. номз. ... дисс. – Самарқанд, 1993. – 140 б.; Мўминов С. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий – лисоний хусусиятлари: Филол. фан. док – ри дисс. – Тошкент, 2000. – 236 б.; Арипова А. Нотиқлик нутқининг лисоний – услубий воситалари: Филол. фан. номз. ... дисс. – Тошкент, 2002. – 186 б.; Акбарова З. Ўзбек тилида мурожаат шакллари ва унинг лисоний тадқиқи: Филол. фан. номз. ... дисс. – Тошкент, 2007. – 135 б.; Расулов Қ. Ўзбек мулоқот хулқининг функционал хосланиши: Филол. фан. номз. ... дисс. – Тошкент, 2008. – 139 б.; Ҳайдаров А. Коннотатив маънонинг фонетик воситаларда ифодаланиши: Филол. фан. номз. ... дисс. – Тошкент, 2009. – 136 б.; Тоирова Г. Ўзбек нутқий мулоқотида системавийлик ва информативлик: Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. – Тошкент, 2017. – 157 б.; Кахаров Қ. Ўзбек ва немис нутқий этикетларининг қиёсий тадқиқи: Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. – Андижон, 2020. – 148 б.; Исмоилов Х.Т. Суд лингвистикасининг социолингвистик ва психолингвистик аспектлари (Жиноят ишлари бўйича суд мажлиси мисолида): Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. – Андижон, 2021. – 142 б.;
3. Мўминов С. Ўзбек мулоқотининг жинс хусусиятлари // Ўзбек тили ва адабиёти, 1999. 5 – сон. – Б. 64 – 66.
4. Николаева Г. М. Невербальные средства человеческой коммуникации и их место в преподавании языка// Роль и место страноведения в практике преподавания русского языка как иностранного. – М., 1969. – С.57

5. Нурмонов А. Танланган асарлар III жилдлик. I жилд. Т. 2012. – С.230.
6. <https://psihomed.com/virtualnoe-obshhenie>
7. <https://psihomed.com/virtualnoe-obshhenie>